

Ústav české literatury a komparatistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Posudek na disertační práci

Mgr. Josefa Šebka

Mezi textem a kontextem.

Teorie literárního pole a kulturní materialismus jako modely zprostředkování

Ve své disertační práci *Mezi textem a kontextem. Teorie literárního pole a kulturní materialismus jako modely zprostředkování* se Josef Šebek zabývá vztahem literárního textu a sociálního kontextu, přičemž východiskem jeho zkoumání je pojem „zprostředkování“. Zajímá jej, jaké základní modely zprostředkování jsou v současné literární teorii dostupné, jak na problém zprostředkování odpovídají, kterých aspektů textů i kontextů si všímají a co se naopak ocitá na okraji jejich pozornosti. Zaměřuje se přitom na dvě teorie, které považuje za reprezentativní a pro své téma stěžejní: na teorii literárního pole Pierra Bourdieua a její aktuální modifikace Bourdieuovými žáky a pokračovateli, a na současný angloamerický směr literárněvědného myšlení, na tzv. kulturní materialismus, jak jej reprezentují především Raymond Williams, Alan Sinfield a Jonathan Dollimore. Právě teorie literárního pole a kulturního materialismu chápe Josef Šebek jako základní modely zprostředkování.

Kulturní materialismus zajímá Josefa Šebka, vedle jeho mediálně teoretických implikací (např. řeč jako konstitutivní prvek materiální sociální praxe), jako teorie zvláštností kulturní produkce a reprodukce, v jejímž středu se ocitají otázky vazeb a souvislostí kulturních procesů, spočívajících mj. ve formách a projevech materiální společenské a kulturní symbolické a znakové praxe (*signifying practice*). Také média nejsou (u Williamse) jen pouhými „kanály“ zprostředkování kulturních významových procesů, ani pouhými průsečíky sociálních a kulturních praxí, nýbrž mnohem spíše výrazem praktického vědomí.

Samotný pojem „zprostředkování“, související s otázkou autonomie a heteronomie literatury, uplatňuje Josef Šebek ve své práci jako „mechanismus“, zakládající, produkující a reprodukcující závislost textu a kontextu. Odtud rozvíjí jednu z hlavních tezí své práce, myšlenku vzájemného úzkého propojení textů a kontextů, kterou se snaží koncepčně uchopit. Zároveň si je vědom značné odlišnosti jednotlivých teorií a modelů zprostředkování, vyplývající z okolnosti, že kulturní procesy chápou z odlišných hledisek a za kontext považují rozdílné oblasti i fenomény sociální reality. Proto se také konkrétní významy pojmu „zprostředkování“ v práci Josefa Šebka ustavují vzhledem k jednotlivým přístupům, teoretickým modelům, na něž se postupně zaměřuje.

Po uvedení do problematiky v první části práce, přistupuje Josef Šebek v její druhé části k Bourdieuově teorii literárního pole, přičemž nejrozsáhlejší oddíl této části sleduje to, co sám

nazývá „postbourdieovskými přístupy“, tedy další konceptualizace, ale také kritické revize teorie literárního pole v současné frankofonní sociologii literatury. Josef Šebek ukazuje, že teorie literárního pole přesahuje horizont sociálně-historického metaparadigmatu literární vědy, že literárně- a kulturně-sociologická syntéza z Bourdieovy teorie literárního pole může být přínosnou také pro analýzu (sociokulturních a sociouměleckých) makrostruktur. Nadále však zůstává nejasné, v čem a jak může být koncept literárního pole přínosným, pokud jde o výstavbu textů nebo děl jednotlivých autorů, ale také, zda možno tuto teorii uplatňovat na všechny literární epochy. Nebo problém singularity a originality jednotlivých autorů v jejich jedinečnosti, „*kteřá se již nikdy neopakuje*“, jak píše Šalda v úvodu k *Duši a dílu*, a s tím související problém absence recepčně estetických hledisek. Těchto a dalších problémů teorie literárního pole si je Josef Šebek dobře vědom a ve své práci jim věnuje náležitou pozornost (zejm. v oddíle II.4).

Zdá se, že z „postbourdieovských přístupů“ a dalších obohacování instrumentária teorie literárního pole je pro Josefa Šebka zvláště přínosným pojem a koncept „postury“ (franc. *posture*) švýcarského literárního historika Jérôma Meizoze (tento pojem se příležitostně objevuje již v Bourdieových textech), ve smyslu sebe prezentace autora a posilování jeho role. Meizoz má na mysli „singulární způsob“ obsazení objektivní pozice v poli a zároveň „*přechodový prostor mezi individuálním a kolektivním*“: v tomto smyslu umožňuje kategorie *postury* rekonstrukci inscenací a následných habitualizací autorských sebeprojekcí (třebaže se *postury* opakují, vzájemně inspirují atp.) s jejich na veřejnost a k veřejnosti směřujícím působením, tedy analýzu poetiky autorských (spisovatelských) jednání na dvojí rovině: *postura* obsahuje, podle Josefa Šebka, „*potenciál propojit texty a kontexty, zahrnuje na jednu stranu sociální chování autorů, na stranu druhou jejich texty*“ (s. 72).

Nosnost této kategorie explikuje Josef Šebek v na konci své práce v exkurzu, věnovaném problematice autorské postury v předmluvě Ladislav Fukse k druhému vydání románu *Myši Natálie Mooshabrové* (1977). Josef Šebek ukazuje, že Fuksova předmluva z druhého vydání jeho románu je nápadná především vytvářením rétorických strategií, umožňujících začlenit do textu (ideologicky vynucovaná) témata a postoje, a zároveň explicitně nevyjádřit, že se jedná o názor autora. Nápadné je samotné Fuksovo citátové *patch-work-gesto* (příznačné zároveň pro postmoderní texty vůbec), kombinující fráze a nic neříkající floskule dobového ideologického žargonu, které autor kombinuje a opakuje bez ohledu na tematickou koherenci. Cílem této strategie je (kamuflovaná) sebe prezentace autora jako „angažovaného“ spisovatele, jenž svým románem naplňuje požadavky, kladené na literaturu oficiálním a ideologicky kontrolovaným literárním provozem.

Také druhý exkurz se týká Fuksova „psaní“, tentokrát z pozice blízké kulturnímu materialismu. Josef Šebek zde naznačuje možnosti „politického čtení“ vybraných Fuksových textů a vychází z uvažování Giorgia Agambena o „biopolitickém paradigmatu moderny“ z jeho diskutované i kritizované knihy *Homo sacer: Suverénní moc a pouhý život* (Praha 2011). Agamben se zabývá radikální transformací politiky v uzavřený prostor „nahé existence“, „holého života“, jehož integraci do politické sféry interpretuje jako – třebaže skryté – jádro suverénní moci. Tím podle Agambena situuje moderní stát biologický život do středu svého mocenského kalkulu. I když Josef Šebek explicitně zdůrazňuje, že tyto interpretační exkurzy nejsou a v kontextu celé práce ani nemají a nemohou být komplexnější explikací sledovaných teoretických modelů, přesto přinášejí několik pozoruhodných myšlenek a postřehů, např. k Fuksovu propojení různých typů diskurzů ve *Spalovači mrtvol: rasově-genetického s eugenickým a paralelně s tímto také diskurz*

pseudoduchovnosti a na něj bizarním způsobem navázaný diskurz profesionality. Právě na abstrúzně-paranoidní rétorice hlavního hrdiny Fuksova románu Josef Šebek přesvědčivě ukazuje jeden ze základních předpokladů biopolitické usurpace lidského těla v totalitních diktaturách, totiž fenomén eufemizace smrti a sexuality. Pro politický teror koncentračních a pracovních táborů i pro téma sexuality vyžadovala stejně tak nacionálně socialistická jako třídně komunistická diktatura zachování důsledného mlčení nebo přinejmenším eufemizaci. Fyzicky ničené tělo bylo stejně tak tabu jako nahé tělo a jeho sexualita (tabu zvláště nápadné a střežené v komunistické diktatuře).

Interpretační exkurzy však zároveň naznačují možnosti i hranice propojení postbourdieovských modifikací teorie literárního pole a kulturního materialismu – i při jejich odlišnostech – jako modelů zprostředkování mezi textem a kontextem. Jejich společným bodem je ovšem představa literatury jako specifické sociální praxe ve vztahu a propojení s praxemi jinými, aniž by však Josef Šebek usiloval o násilné spojení obou modelů. Je vůbec pro celou práci podstatné, že její autor si k Bourdieově teorii i k postbourdieovským přístupům, ale stejně tak k modelu kulturního materialismu zachovává reflektovaně-kritický odstup. To mu umožňuje vidět nejen jejich možnosti, ale také hranice. Tak např. v kulturním materialismu vidí specifický projev (nového) historismu (s jeho blízkostí k anglo-americké tradici logického empirismu a pragmatismu). To Josefa Šebka vede k zároveň otázce (možné) vazby k jiným literárně-teoretickým a estetickým tradicím a modelům, jako např. francouzský strukturalismus a poststrukturalismus nebo německá recepčně-estetická hermeneutika, systémová teorie Niklase Luhmanna nebo teorie médií Friedricha Kittlera. Tato reflektovaně-kritická distance je důležitá také proto, že jedním z úskalí kulturního materialismu je politizace a ideologizace literatury (a jejich kanonických textů), jak se projevuje např. až obsesivní snahou o konstituci disidentních modelů.

Josef Šebek si však v celé práci zachovává právě tuto nezbytnou distanci kritické reflexe zkoumané problematiky. Přínos jeho práce spočívá jednak v tom, že do českého prostředí uvádí málo známé, kontextově a socioliterárně zaměřené přístupy francouzských, anglických a amerických teoretiků, což platí zejména o angloamerickém kulturním materialismu, jednak v komparativní rekonstrukci hlavních konceptů obou teorií a v konceptualizaci jejich zásadních rozdílů i afinit.

Kromě tohoto přínosu svědčí promyšlená koncepce celé práce o autorově schopnosti profesionálního, diferencovaného přístupu k sledovaným teoretickým modelům, aniž by však na druhé straně zastíral své zaujetí přinejmenším jejich určitými aspekty. Last, but not least bych vyzdvihl nápadné stylistické kvality autorovy práce a jeho „psaní“ vůbec.

Jak z výše uvedeného vyplývá, mohu disertační práci mgr. Josefa Šebka zcela j e d n o z n a č n ě doporučit jako podklad ú s p ě š n é obhajoby a získání akademického titulu Ph.D.